

ne-li český stát, alespoň český lzirevolucionář jest česká specialita, která je objekt hodný zájmu širšího, než je pouze domácí...

Pan Lelek uzavřel svou knížku o erotickém vztahu velké básničky větou: „Román Boženy Němcové s Janem Helceletem je nám dnes úplně jasný, *hrdinkou* v něm však byla jen Němcová.“

Ne: tohoto závěru nepodpisuji. Němcová byla v něm ne hrdinkou, nýbrž jen *ženou*. A to také úplně stačí: ženou v plném celém krásném smyslu slova. Ale Helcelet nebyl muž, nýbrž jen — chlap. To je snad tvrdé slovo, ale žel úplně spravedlivé.

Mysle právě na její poměr ke Klácelovu „bratrstvu“ a na všecko, co s tím souvisí, napsal jsem ve své studii o Němcové v Duši a díle: „Jejím orgánem básnickým bylo srdce v užším smyslu, než bývá u jiných tvůrců slovesných. *Toťto srdce mělo své malé bludy, omyly, pošetilsti a trudy jako každé srdce lidské*; ale mělo i svůj velký enthusiasm, velkou víru, velkou touhu, hoře i vášeň a nade vše svou velkou lásku.“

To není ani omluva, ani odpuštění: jen vysvětlení. Vysvětlení pro české současné Helcelety. Omluvy ani odpuštění nemá potřebí básník jejího rázu a její hodnoty.

Ale aby *chlapství* ve všech formách literárních i sociálních, novinářských i politických bylo mezi námi o příštím stém výročí jejího úmrtí co nejméně a *mužství* — což mně jest souznačné s *rylířstvím* — co nejvíce, to jsme dlužni jejímu světlému stínu.

Dne 4. února dovršil významný literární historik a kritik dánský Jiří Brandes osmdesát let; a noviny nejen dánské, nýbrž i evropské vzpomínají nebo vzpomněly jistě toho dne jako data v kulturním kalendáři. Neboť Brandes dovedl vyjítí — podobně jako druh jeho mládí předčasně zemřelý Jacobsen — z lokality dánské a včleniti se ve světovou literaturu. Může býti pochyba o hloubce jeho ducha a pronikavosti jeho myšlenky historické a kritické, nemůže býti pochyb o tom, že představuje určitý typus dobrého Evropana, mluveno po nietzschovsku.

Z domácí perspektivy dánské jeví se ovšem typus ten jinak než s hlediska pevniny evropské; ale že jest v jeho osobnosti mnoho synthetického a symbolického, neupře mu nikdo. V domovině Brandesově jest cítěn jeho typus dnes jako konservativně aristokratický; a není náhodné, že jeden z nejlepších románů severských zachytil jej jako představitele kultury estetické a za protichůdce dal mu dobyvatele světa, práce a podnikání průmyslového. Nám v devadesátých letech jeví se po výtce jako *libre-penseur*, jako nepřítel metafysiky v literární historii, jako žák Sainte-Beuvův a Tainův, jako někdo, kdo způsoby myšlení a usuzování získané v relativismu přírodopysném a přírodovědném přenáší do dějin literárních: psal je jako přírodopis jedné větve lidského ducha. A ani toto pojetí není nesprávné: Brandes jest v prvním období své tvorby opravdu někdo, kdo pohoršoval domácí dánský dogmatism, ať protestantský, ať estetický, svým relativismem a positivismem: někdo, kdo ne-

uznával nijakých absolutních sudidel a tím méně ovšem před-sudků národní soběstačnosti a samolibosti, — někdo, kdo boural zeď, kterou se obehlo v nekritické pýše Dánsko, poražené ve válce o Šlesvik a Holštýn.

Zde nalézala mladá literární a politická generace let devadesátých obdobu mezi poměry českými a dánskými a přiřadila Brandese k té skupině duchů, jinak velmi různorodých, kteří patronovali Vzdělávací bibliotéce a byli uctíváni v Nových proudech a Rozhledech: k Flaubertovi, Zolovi, Bourgetovi, Tolstému, Ibsenovi, Kiellandovi, Millovi a Björnsonovi. Ti všichni byli totiž pověřeni velmi povznášejícím posláním pomáhati zakřiknuté české dušičce odkájené posud mlékem Vlčkovy Osvěty — lucus a non lucendo — a uspávané makovým odvarem kritik Zákrejsových, z povijanů, plének a peřinek, v nichž se dusila. A v tomto smyslu vykonal Brandes u nás v devadesátých letech jistě čestně svůj úkol; jeho Romantická škola ve Francii, jeden díl jeho Hlavních proudů literatury evropské v 19. století, přeložený pietně do češtiny z originálu milou, nešťastnou Anežkou Schulzovou, přítelkyní Zdeňka Fibicha, byl hojně čten studenty právě jako ostatní díly, ovšem v zkrácených a špatných překladech německých, a pomáhal vypuzovat z českých mozků egyptskou tmu *in estheticis*.

Dějiny literatury dánské ukazují, jak se dostal Brandes k dějepisectví a dějezpytectví literárnímu: ne ze zájmů theoretických jako duch spekulativný — nýbrž z potřeby praktické, bojovné, útočné. Jeho odpor k rozbředlým, sentimentálně spiritualistickým, bledničkovým a dýchavičným romantikům dánským z první poloviny 19. století vedl Brandesa k tomu, že studoval a popsal romantiky německé, jejich vzory a otce; kritika, kterou je stihá, dopadala pak dvakrát prudce jako rány na hlavu a hřbet jejich dánských nohsledů. Proudů byly nástrojem kulturní revoluce dánské: byly Brandesovou zbraní proti domácí protestantsky konvenční, epigonské romantice, proti dánskému literárnímu zápecnictví a zároveň jeho příspěvek k novému pojmání věd duchovních ve smyslu přírodopyskním

a pozitivistickém, v duchu Darwinově, Renanově, Straussově, Tainově, Feuerbachově.

Dnes, neklammež se v tom, vybledly nemálo. Badatelsky opírají se — ano více: stojí přímo — na výsledcích prací Sainte-Beuvových a Tainových a jsou ovšem překonány prací generací následujících, což jest ovšem přirozený úděl všeho dějezpytného díla lidského a ovšem nejvíce toho, které nešlo nikdy přímo *ad fontes*. Methodicky znamenají také něco minulého a nenávratného. Jsou, pravil jsem, ztělesněním té doby, která uváděla duchovní vědy přímo v područí věd přírodních a přenášela jejich metody v oblast bádání historického. Dnes hledíme na tuto epochu jako na pochybení; a právem. Duchovní vědy nalézají si a našly si již své samostatné metody tvůrčí; a Brunetière, Boutroux, Bergson, Dilthey i Croce osvobodili nás od přírodopisných pověr v literární historiografii.

Co by tedy mohlo a mělo býti v Proudech? Odpověď jest velmi prostá: umění názoru, umění plastiky slovesné, vyvolací síla zraku i štětce slovesného, historik visionář a historik básník, týž tajemný tvůrčí ohnivý živel, který jest nepřekonaný a nedotčený na příklad v Micheletovi přes všecku změnu v nazírání na úkoly i metody historických věd. Ale zde právě nebyla nikdy force Brandesova. Jako umělec zraku a zoru, jako vidoucí, nebyl Brandes na vrcholu své doby. Byl mnohem spíše novinář, propagátor a debatér, ovšem v nejvyšším smyslu i stylu, než umělec tvůrce a umělec plastik. Životná jiskra a síla, již dovedl vdechnouti Brandes na příklad do svého Kierkegaard, není tak mocná jako ona, kterou roznítil Taine ve svém Balzacovi nebo Stendhalovi, ačkoliv všecky tyto postavy jsou zjednodušeny a svedeny v typ spíše románový než skutečnostný: jeho Kierkegaard nežije dosti mocným a intenzivním životem, aby nás strhl a upoutal k sobě bez zřetele na větší menší správnost nebo nesprávnost, průkaznost nebo neprůkaznost svého pojetí a podání.

Brandes jest jako podobiznář bližší Tainovi než Sainte-Beuvovi. Jako Taine jest psychologický primitivista, který svádí celou nesmírnou složitost v několik málo složek, nejraději přímo

v hlavní schopnost, z níž všechno vyvozuje. Takové symbolicko-románové pojetí žádá však rozhodně mocnějšího pathosu, než jehož jest schopen Brandes, — nehledíc ani k tomu, že i v nejlepším případě jen podmaňuje, ale nikdy nepřesvědčuje úplně čtenáře.

V duchovní proudění evropské bude jednou zcela snadno zapnouti Brandesa. Byl a jest typický liberál, osvícenec a epigon osvícenecké generace Mladého Německa, měšťák a racionalista se sklony amoralistními; mnohem spíše bořivý než tvořivý, mnohem spíše záporný než kladný. Proto unikalo mu a uniká mu posud všechno nadosobní, všechno objektivné, všechno, co chce tvořiti celkovou harmonii, klenoucí se vysoko nad subjektivismem a jeho náladovostí. Proto nedovedl vystihnouti Shakespeara, který jest objektivista naturalistický, proto nebyl zcela práv Michelangelovi, jenž je objektivista náboženský, ani se nepřiblížil dost žhavému, tvůrčímu jádru bytosti Goethovy, jenž byl objektivista kosmicko-náboženský; proto se minul s Dostojevským, jenž je duch stejně sociálně jako nábožensky objektivní. Proto připadl na osudný, ale pro něho příznačný omyl vyložití tvorbu Shakespearovu jako doprovod jeho životopisného románu, kdežto vpravdě jde o dílo dramatika po výtce, jenž tvoří z pudů mimického dotvoření světa a života a který uzavírá do jednotlivých dramatických básní ne své citové utrpení a rozněžnění, nýbrž svou vůli a sílu obrazivou. Proto nedoceníl náboženství v minulosti a socialismu v přítomnosti; proto jej vydráždí k nepochopení a odporu kolektivistické snahy v moderní politice jako v moderní poesii, poněvadž za tím vším stojí mohutná vůle k nadosobnímu a není nic nad ni nepřátelštějšího náladovému subjektivnímu skepticismu... *Noli turbare circulos meos*, říkal odevždy meditativně požívačný estét k Životu dobyvateli, který jej usiloval vervati ve svůj divoký tvůrčí vír...

Brandes byl nejšťastnější tam, kde vyvolával duchy sobě alespoň po některých stránkách podobné, tak Heina, tak Lassalla, tak Anatola France, tak Voltaira, rozkošníky, agitátory,

osvětáře a last not least dělníky svobody a lidskosti. Z jejich jest Brandes rodu; jasný jejich oheň hoří v jeho dumavém zraku i na jeho světlém čele. Kdysi četl jsem s hlubokým pohnutím v Básnických spisech Jacobsenových jako poslední fragment touhu „vnést světlo do své země“; to chtěli prý on a jeho generace a z ní na prvním místě jeho přítel Brandes. Ano, Lucifery své země býti, po tom toužili tito mladí bouřliváci; romantikové, kteří nechtěli jimi býti, kteří zaprahli tak mocně naopak po tom, býti pravdiví, střízliví a užiteční. Takovým světloňosem, a v tomto smyslu světloňosem své zemi, byl Brandes.

Jako by se v něho vtělila část židovské duše, která činí z lidí propagátory lidství, osvětáře, zlepšovatele pozemského bytu, odklizeče předsudků a pověr, apoštoly snášlivosti a ctitele každého čestného a rozumného přesvědčení. Víím, že jest i jiné, hlubší židovství, které rozeklanost nitra sjednocuje nadlidskou touhou strhnouti Boha na zem a vtěliti jej v řád a běh země. Ne však tohoto hlubšího, prorockého židovství židem jest Brandes. Internacionalista a dobrý Evropan připravoval cesty a silnice ne pro vjezd Mesiášův do nebeského Jerusalema, nýbrž pro dobré a čestné obchodní spojení všesvětové, pro užitek a příjemnosti civilisace. Snad se to bude zdáti někomu málo. Ale ten uvaž, že k tomu bylo třeba mnoho práce, mnoho vytrvalosti, mnoho důvtipu a ne naposledy i mnoho víry v rozumné ustrojení světa i života, a tedy konec konců: víry v ideál.